

„Tanulás a fenntarthatóságért”

Tájékoztató

az NFFT számára a fenntartható fejlődés társadalmi tudatosságának növelése érdekében

a társadalmi tudatosság és szemléletformálás helyzetéről, a felmerülő feladatokról

A tájékoztatót készítették:

Czippán Katalin, környezeti nevelési szakértő, Jövő Nemzedéke Országgyűlési Biztosa
Irodája és
Lányi András, docens, ELTE Társadalomtudományi Kar.

1. Bevezetés

1.1 Szemléleti fordulat – de akarjuk-e?

A hatvanas-hetvenes években szokatlan gyorsasággal terjedt a nyugati világban a felismerés, hogy a fogyasztói társadalom

- nem jólétet teremt, csupán a rossz minőségű tömegtermék bőségébe fojtja az ellenállás különféle formáit,
- az euroamerikai bérmunkások felemelkedésének árát az irgalmatlanul kizsákmányolt természet pusztulása adja meg (és a harmadik világ szegényeinek végső elnyomódása),
- s hogy a kifosztott természet kincsein - a jövő nemzedékek örökségén - osztozkodó társadalom nem igazságosságban, legfeljebb kapzsiságban múlja felül elődeit.

Az ökológiai világnézet: a természet változatos gazdagságát sivár hulladéktemetővé alakító civilizáció elutasítása. Túlmutat a modern ipari társadalom progresszista-avantgard illetve konzervatív bírálata, újfajta választ kínál az új kihívásra, a természeti és társadalmi rendszerek katasztrofális egyensúlyvesztésére a globalizáció korában. Mint minden igazán mélyreható szellemi fordulat, ez is áthatja a mindennapokat, és először az egyéni életforma-választás szintjén és a kisebb közösségekben jelentkezik, s csak ezt követően fogalmazza meg politikai programját, filozófiáját. Mindez a huszadik század utolsó harmadában viharos gyorsasággal ment végbe. A nyolcvanas években már befolyásos nemzetközi szervezetek, orgánumok, kiterjedt irodalom és zöld pártok képviselik az új felismeréseket.

S csak ekkor bontakozik ki az ellencsapás, amely az ökológiai kockázatok relativizálásával, a fenntartható növekedés üres ígéretével, a nyitott társadalom és a piaci versenyzás világmeretű

diadalújáról szóló győzelmi jelentésekkel siet a pazarlásra és pusztításra alapított világrend védelmére. Kicsit prózaibban: a szovjet birodalom összeomlása után a szabadkereskedelmi rendszer gátlástalan érvényesülésének már útjában voltak a “zöldek”.

Bebizonyosodott, hogy a környezet védelme kibékíthetetlen ellentmondásban áll a fennálló rendszerrel, mert

- az elavult, nagyléptékű, tömeges hatékonyságú technológiákkal szemben a környezetbarát, kisléptékű, diverz technológiák forradalmának pártján áll,
- a közvetítő intézmények és hálózatok személytelen gondoskodásának kiszolgáltatott tömegdemokráciával szemben a személyes részvételen és felelősségvállaláson alapuló döntéshozatali eljárásokat ismeri csak el demokratikusnak,
- a globalizációval szemben szükségképpen a helyi közösségek önrendelkezési igényét támogatja,
- a kereskedelem szabadságáért nem áldozza fel a közszabadságot,
- a mennyiségi növekedés szempontjaival szemben minőségi követelményeket állít, s az emberi lépték helyreállítását követeli a kultúrában, a politikában, a gazdaságban.

Kérdés, valóban akarjuk-e ezt?

És az is igaz, hogy Magyarországon az ismert történelmi okokból az ökológiai gondolkodásmód tetemes késéssel jelent meg, s ebben nem csak a szellemi tájékozódás szabadságának korlátozása játszott szerepet, hanem mindenekelőtt a “nyugati” életformával kapcsolatos illúziók. Ehhez képest a hazai rendszerváltozás történetében emblematisz szerepet játszó környezetvédelmi ügy - a dunai vízlépcsőrendszer építése ellen kibontakozó társadalmi mozgalom - átmenetileg azt a látszatot keltette, mintha az ökológiai értékek iránti érzékenység nálunk is döntő politikai és kulturális tényező volna. Nem vált azzá, a következő évtizedben az egyéni életstratégiák és a kormányzati döntések egyaránt arról szóltak, hogy a magyar társadalom hogyan tudná a hagyományos “jóléti” mutatók szerinti lemaradását behozni a piaci versenygazdaság eszközeivel. Az ökológiai értékrend tehát háttérbe szorult, úgyszólván kiszorult a nyilvánosságból. Újabb konjunktúráját az ezredforduló után két tényezőnek köszönheti.

- Az utolérési komplexusban szenvedő kelet-európai modernizáció nyomorúsága nem utolsó sorban a természeti környezet gátlástalan kizsákmányolásában mutatkozott meg, és az emberi élet minőségének jól érzékelhető romlásával járt számos területen.

- Az élővilág pusztulása, a “megsebzett bolygó” agóniája a második ezredfordulón immár leplezhetetlenné vált, (a biodiverzitás csökkenése, a környezetterhelésből adódó katasztrófák, klímaváltozás) a természettudományok részéről sokoldalú bizonyítást nyert.

1.2 Környezeti nevelés, tanulás a fenntarthatóságért

A “környezeti tudatosság” fejlődése Magyarországon az elmondottakhoz képest sajátos eltolódást mutat. A kilencvenes évek derekán eldőlt, hogy az ország a fejlődés példászerűen fenntarthatatlan útját választja, és természeti kincsei, kulturális öröksége, szociális vívmányai feláldozása árán kívánja megteremteni a világgazdasági versenyképesség feltételeit. Ugyanakkor az ekkor készülő alapvető oktatáspolitikai dokumentumok, a Nemzeti Alaptanterv, majd az erre épülő kerettantervek rendszere, később a közoktatási törvény megteremti a közoktatásban a környezettudatos képzés elvi és jogi feltételeit. Ezek az elvek sajnos csak kevésbé hatották át az iskolák többségének életét, az okok részben túlmutatnak jelen előterjesztés témakörén. Az oktatáspolitikai elvárások gyakori változása, kiszámíthatatlansága, a kerettantervek kötelező jellegének feloldása, a pedagógusok túlterheltsége, a tanórán kívül szervezhető iskolai tevékenységekre nézve végzetes forráshiány együttesen pedig súlyos csapást mértek azokra az ezredforduló környékén elindult, felerősödött innovatív pedagógiai törekvésekre is, amelyeket a NAT támogat. Az oktatási innovációk szűkkörűsége mellett sajnos azt is kijelenthetjük, hogy a környezettudatosságot népszerűsítő törekvések hatásait az ezeknek ellentmondó kulturális és gazdasági környezetben kilátástalanná teszi két tényező:

- egy rendszert megváltoztatni csak rendszerként lehet, azaz egyetlen elem, pl. az egyéni attitűdök befolyásolása a rendszerösszefüggésekből kiragadva esélytelen,
- "tudatot formálni" csak tettekkel lehet: példamutatással. És a köznapi gyakorlattal, a politikusok döntéseivel, az emberek számára kínált tényleges megélhetési lehetőségekkel kiáltó ellentétben álló inspiráció hatástalan marad, legjobb esetben meghasonlást, frusztrációt okoz. Amíg a tanulónak az elfogyasztott italt tartalmazó edényt minden esetben el kell hajítania, hiába papolunk neki takarékoságról vagy a környezet iránti kíméletről, szavaink hiteltelenek és hatástalanok maradnak.

A környezeti nevelés fogalma, célja és a megcélzottak korosztálya, köre Magyarországon folyamatosan tágult. A természet megismertetésének, megszerettetésének célját fokozatosan tágítja a környezetért aggódók azon felismerése, hogy a természeti környezet állapotában tapasztalt romlás az igényei és cselekedetei, valamint az életminőségét meghatározó tényezők közötti összefüggéseket felismerni nem képes társadalom által működtetett gazdasági folyamatok következménye. Így a hazai környezeti nevelési szakma kitágítja a fogalmat, és tevékenységét a környezetért való felelős cselekvés igényéhez és képességéhez szükséges érték- és tudástartalmakkal, készségfejlesztő módszerekkel. A természettudományos megfigyelések, vizsgálatok, a környezetérzékenyítés a természetben-élés megtapasztalása mellett megjelenik a problémamegoldás, a projektoktatás, az egyéni és közösségi döntéshozatal, az együttműködés és a társadalmi részvétel fejlesztése. Ezért érhetően a nemzetközi szinten megjelenő fenntarthatóságot szolgáló oktatás felhívásaira hazánkban elsőként a környezeti neveléssel foglalkozók válaszoltak.

A fenntarthatóságot szolgáló oktatás, felkészítés feladata, hogy az oktatás, a szemléletformálás a kommunikáció eszközeivel segítsen kialakítani egy olyan rendszert, amely hozzájárul ahhoz, hogy a társadalom tagjai megismerjék a fenntarthatóságért való cselekvés lehetőségeit, módszereit, és képessé, valamint motiválttá váljanak a tevőleges részvételre. A környezeti nevelés rendszerszerűen egybekapcsolódik benne a globális, a jogi-etikai, a fejlődésre, a béke megteremtésére, az egészséges és környezet-harmonikus életvitelre, az erőforrásokkal való felelős gazdálkodásra irányuló felkészítéssel is. A fentiekből következik, hogy a fenntarthatóság elveinek és gyakorlatának elterjedése érdekében a társadalom minden rétegét meg kell célozni. Ezért a fenntartható fejlődés esetében különösen fontos tanulásról és nem kizárólag oktatásról vagy nevelésről beszélni. Az embereknek el kell sajátítaniuk az életük, illetve szűkebb és tágabb közösségük életének alakításához szükséges eszközöket, érdekeltté kell válniuk, felelősséget kell vállalniuk egy fenntartható társadalom megalapozásában.

2. Folyamatok a világban és itthon

A szemléletformálás lehetséges szinterei, eszközei közül kiemelkedik a formális oktatás és a média, de egyaránt szerepe van a központi és helyi hatóságoknak, a civil szervezeteknek, a piaci vállalkozásoknak, valamint az egészségügyi és a kulturális társterületnek is. A fenntarthatóságra oktatás megvalósításának lehetséges eszközei közötti döntés meghozatalakor a hatásosságon túl kiemelt szempont

- a jogi szabályozással és
- pályázati prioritásokkal való tartalmi, időbeli és célcsoportokat illető összhang;
- a politikai,
- kulturális és
- társadalmi elfogadhatóság;
- valamint a rendelkezésre álló erőforrások hatékony kihasználása.

2.1 Nemzetközi folyamatok, tanulságok a szemléletváltás elősegítésére

Az 1990-es években tartott nagy ENSZ konferenciák – így az emberi jogi, a népesség és

fejlődés, a társadalomfejlődési konferencia, a nőkről, az élelmiszerbiztonságról/világélelmezésről, vagy az emberi településekről/emberi lakóhelyről szóló világkonferenciák – hangsúlyozták az oktatás kritikus szerepét. Egyre erőteljesebben fogalmazták meg azt a felismerést, hogy mindaddig nem sikerül korlátozni, visszafordítani a társadalmi igazságtalanságokat mélyítő, a környezet állapotának romlását és a környezetpusztító, az emberi lét fenntarthatóságát hosszútávon veszélyeztető társadalmi-gazdasági folyamatokat, amíg a gondolkodásunk, szemléletünk, hozzáállásunk nem változik.

Az 1992-es riói „Környezet és Fejlődés Világkonferencia” által elfogadott „Feladatok a XXI. századra” dokumentum önálló fejezetben hívta fel a figyelmet arra, hogy az oktatás különböző formái biztosítják a társadalom környezeti és etikai tudatosságának megalapozását, a fenntartható fejlődéssel összhangban lévő értékek és attitűdök, képességek és viselkedés kialakulását, valamint a társadalom hatékonyan részvételét a döntéshozatalban. Tíz év elteltével a 2002. augusztusában, Johannesburgban megtartott ENSZ „Fenntartható Fejlődés Világcsúcs-találkozóra” az UNESCO mérleget készített a fenntarthatóságra oktatás Rió óta eltelt időszakáról. Ebben kifejti, hogy a fenntarthatóságra oktatás, nevelés feladata olyan emberi képességek és magatartások kialakítása, amelyek egy ökológiailag, szociálisan, gazdaságilag és politikailag fenntartható társadalom létrejöttéhez szükségesek. A szemléletváltás sürgető voltát felismerve elindította azt a folyamatot melynek eredményeként a 2005-2014 közötti évtizedet a „Fenntarthatóságot szolgáló oktatás évtizedévé” nyilvánították, és megbízta az UNESCO-t a program koordinálásával.

Láthatjuk tehát, hogy 1992. óta nemzetközi egyetértés alakult ki arról, hogy a fenntartható fejlődés megvalósítása döntően egy tanulási folyamat. Éppen úgy, ahogy „megtanultunk” nem fenntartható módon élni, most meg kell tanulnunk a kivezető utat – meg kell tanulnunk fenntarthatóan élni.

Az eltelt majd két évtizedben jelentős mennyiségű nemzetközi tapasztalat gyűlt össze a fenntarthatóság oktatásának területén. Ennek alapján a következő megállapításokat tehetjük:

- A fenntartható fejlődést szolgáló oktatás dinamikusan fejlődő koncepció. Tartalmazza az oktatás azon újszerű megközelítését, mely minden korosztályt képessé kíván tenni arra, hogy vállaljon felelősséget egy fenntartható jövő kialakításáért.
- Az alapfokú oktatás minden későbbi oktatás alapja, és önmagában is hozzájárulás a fenntartható fejlődéshez.
- Szükség van számos meglévő oktatásügyi szakpolitika, oktatási program és módszer átalakítására oly módon, hogy azok fejlesszék a fenntartható fejlődéshez szükséges koncepciókat, készségeket, motivációt és elkötelezettséget.
- Az oktatás kulcsfontosságú a vidék átformálása szempontjából, és elengedhetetlen a vidéki területek és közösségek gazdasági, kulturális és ökológiai életképességének biztosításához.
- Az egész életen át tartó tanulás, ideértve a felnőttoktatást és a közösségi oktatást, a megfelelő szakoktatást és szakképzést, a felsőoktatást és a tanárképzést, mind nélkülözhetetlen a fenntartható jövő megvalósításához szükséges lehetőségek megteremtéséhez.
- A fenntartható fejlődéshez aktív, széles körű ismeretekkel rendelkező állampolgárookra és odafigyelő, megfelelően informált döntéshozókra van szükség, akik helyes döntést tudnak hozni az emberi társadalom előtt felmerülő összetett, egymáshoz kapcsolódó gazdasági, társadalmi és környezetvédelmi kérdésekben. Ennek megvalósításához szükség van egy szélesebb körű társadalmi átalakulásra, a közösségi tanulásra. Ez nem csupán konkrét oktatási és szakképzési programokat foglal magában, hanem az oktatáspolitikát és a törvényalkotás eszközeinek új egyéni, közösségi és vállalati magatartásminták megtanítására és ösztönzésére való felhasználását is. A közösségi tanulás része a gondolkodásunkat és viselkedésünket hagyományosan irányító mentális modellek és feltevések megfelelőségének mérlegelése is, gyakran vallási vezetők és a média ösztönző hatására.

Az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága (UNECE) a tagállamok aktív részvételével elkészítette a "Fenntarthatóságra nevelés" stratégiáját, amelyet hazánk 2005-ben aláírt. Az Európai Unió 2006-ban megújított Fenntartható Fejlődés Stratégiája az oktatást átfogó szakpolitikaként emeli ki és leszögezi, hogy az oktatás nélkülözhetetlen eszköz a viselkedés megváltoztatásához, és a fenntarthatósághoz szükséges kompetenciák fejlesztéséhez. A dokumentum felszólítja a tagországokat az ENSZ Évtized kezdeményezéséhez való csatlakozásra, és az UNECE stratégia megvalósítására.

2.2 Mi történt Magyarországon?

A hazai oktatást meghatározó törvényi háttér a környezeti nevelést, helyenként a tágabb jelentésű fenntarthatóságot szolgáló oktatást, nevelést támogatja:

- a Köznevelési törvény előírja a környezeti nevelési, egészségnevelési programok előkészítését,
- a NAT a műveltségterületek között közös követelményként fogalmazza meg a környezeti nevelést, melynek fogalmát kiterjeszti a fenntarthatóság pedagógiájáig.
- Az Óvodai Nevelés Alapprogramja kiemeli a környező világ tevékeny megismerését,
- a Felsőoktatási törvény célként fogalmazza meg az intézmények programjaiban és működésében a fenntartható fejlődés biztosítását; egészségtudatos, környezettudatos szemlélet és értékek közvetítését.

A szabályozási keret elvi szinten egyértelműen támogató ugyan, de végrehajtásuk több akadályba ütközik, és nem jellemző az intézmények többségére. Például az erdei iskolák, vagy a plusz kiadásokkal, túlórával, vagy a hagyományostól eltérő tanulásszervezéssel járó programok esetében a finanszírozási kötelezettségek, lehetőségek nem egyértelműek, a végrehajtás pedig források hiányában, és a pedagógusok ez irányú felkészültségének hiánya miatt messze elmarad a törvényi keretek adta lehetőségek mögött. A Nemzeti Fejlesztési Terv megvalósításaként elindult kompetencia alapú köznevelési program-fejlesztésnek vannak környezeti nevelési, demokráciára nevelési, és egyéb szociális kompetencia-fejlesztési elemei. A fenntarthatóság horizontális szempontjainak érvényesítése nem volt általános elvárás valamennyi részprogram felé, azokban való megjelenése a szerzők tájékozottságától, elkötelezettségétől függött.

A második Nemzeti Környezetvédelmi Programban az első kiemelt tematikus akcióprogram a Környezettudatosság erősítését célzó akcióprogram, nemzetközi szinten is példaértékűen hangsúlyozva a szemléleti váltás fontosságát, a végrehajtás, és annak értékelése azonban - a hozzárendelt források hiányában, - csupán az egyébként zajló tevékenységek egy újabb szempont szerinti beszámolójának elkészítésére zsugorodott.

Az Új Magyarország Fejlesztési Terv operatív programjaiban megvalósuló minden projekt esetében előírás a fenntarthatóságnak való megfelelés. Ennek eredményeként több pályázó intézmény készített fenntarthatósági tervet, tett vállalásokat a fenntarthatósághoz való hozzájárulása érdekében, de amennyiben a pályázat odaítélését követően nem követik nyomon a végrehajtást, a vállalások csak a megírt pályázat szövegét érintik. Ha a kiírók, a pályázók és a bírálók – ez irányú felkészültségük hiánya miatt - maguk is csak egy szükséges, de felesleges adminisztratív tortúraként élik meg, akkor a legjobb szándék és az uniós elvárás ellenére a források tovább erősítik a fenntarthatatlanság felé vezető folyamatokat, a társadalmi és környezeti válságok elmélyülését. Ezt a problémát megelőzheti, vagy a megoldását segítheti a köztisztviselői képzés és vizsgatematika tervezett megújítása, melyben a fenntarthatóság és a globalizáció témaköre komoly hangsúlyt kapott.

Az ENSZ Oktatás a Fenntarthatóságért Évtizedhez kapcsolódóan nincs országos szintű információgyűjtés, koordináció, tájékoztatás. Főként civil szervezetek szerveznek az Évtizedhez kapcsolódó programokat, műhelyeket, konferenciákat, vagy hivatkoznak dokumentumaikban a

céloknak való megfelelésre. Az ENSZ EGB Fenntarthatóságra Nevelés stratégiáját az Oktatási Minisztérium államtitkári szinten 2005-ben aláírta, kapcsolattartót csak a környezetvédelmi tárcánál jelöltek ki.

Magyarországon nagyon sok, nemzetközi szinten ma is mintaértékűnek tekintett kezdeményezés, program indult el, de források hiányában, vagy más prioritások előtérbe kerülése miatt sok program, kezdeményezés leállt, vagy megrekedt. Nemzetközi szinten példaértékű az OM-KvVM együttműködés, és az ennek keretében többek között megvalósuló Ökoiskola és Zöld óvoda program. Szintén példaértékű volt a két minisztérium által kezdeményezett, öt tárca által támogatott, szektorközi összefogással elindított Erdei Iskola Program. Fontos fórum volt a Felsőoktatás a fenntarthatóságért párbeszéd és program, és kiemelkedő volt a két tárca által létrehozott és közösen fenntartott tervező, végrehajtó, koordináló, szektorközi együttműködések segítő Környezeti Nevelési és Kommunikációs Programiroda (KöNKomp), amely 2005-ben forráshiány miatt szűnt meg. Meghatározóak a környezetvédelmi alapból környezeti nevelésre, és kommunikációra, valamint az Nemzeti Kulturális Alapból és az OKM költségvetéséből a fenntarthatóságot erősítő szemléletformálás különböző területeit segítő támogatások, melyek az utóbbi években radikálisan csökkentek.

Itt kell megemlíteni, hogy a civil szervezetek kezdeményezései sok területen szignifikánsan járulnak hozzá az ökológiai tudatosság erősítéséhez, a társadalmi szemléletváltáshoz. Civil szervezetek összefogásában, civilek koordinációval készült Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia, s készül annak megújítása, melynek középpontjában a fenntarthatóságra való felkészülés áll. Számos civil kiadvány, képzési program, országos, vagy helyi akció célja a társadalom tagjainak bevonása a jövőjüket érzékenyen érintő környezeti, társadalmi kérdések megismerésébe, a felelős döntések vállalásába. Készítettek globális nevelési stratégiát, kibontakozóban van az Aktív állampolgárságra való felkészülés mozgalma. Civilek szervezik a gazdasági szféra vezetőinek felkészülését is segítő környezettudatos vállalatvezetési programokat, vagy a felelős vezetésre felkészítő képzéseket is. Mindeközben sajnálatos módon az állami és politikai döntéshozatalban a civil szféra szerepének leértékelődése, támogatásuk és a velük való együttműködés korlátozása tapasztalható.

3. Javaslatok

Az ökológiai tudatosság nem egy meghatározott tudásterülethez kötődik, hanem szemléletmódot és értékrendet jelöl, amely új értelmezési keretet kínál az emberi viselkedés, a társadalmi együttélés számára. Különös jelentőséget tulajdonít az élővilágban és a kultúrában zajló folyamatok egységes, rendszer-elvű felfogásának. Nem a természettudományok és a társadalomtudományok közötti határ relativizálását kívánja, éppen ellenkezőleg, a sajátosan emberi viselkedés – az öntudat, a felelősség és a szolidaritás - kiterjesztését az antropogén folyamatoktól végzetesen befolyásolt földi ökoszisztéma egészére.

Javaslataink kiindulópontja tehát nem lehet egyéb, mint hogy az ökológiai elkötelezettségnek mindenekelőtt a társadalmi-gazdasági folyamatokat tervező és ösztönző politikai tevékenységet kell áthatnia. Csak a döntéseivel, rendszabályaival és tetteivel példát mutató politika teremthet alkalmas környezetet a szemlélet megváltozásához. Ez pedig nem csak környezetbarát törvénykezést, adópolitikát, közbeszerzési eljárásokat stb. kíván, bár ezek is nélkülözhetetlen feltételek. De ennél is fontosabb felismerni, hogy a környezetért viselt felelősség tudatát csak a részvétel és a sikeres együttműködés társadalmi tapasztalata mélyítheti el. Ehhez pedig a közéletben a részvételi demokrácia, a személyes felelősségvállalás, a rendszer-elvű tervezés és cselekvés valamint az együttműködés és közösségi döntéshozatal elemeit kell erősíteni.

3.1. Kutatás-felsőoktatás

A szemléletváltást megalapozó tudományos tevékenység terén a társadalomtudományok lemaradása komoly feszültség forrása. A természettudományok immár megbízható modellekkel és magyarázatokkal rendelkeznek az emberi beavatkozás környezeti következményeiről, miközben e beavatkozás jellegét és mechanizmusait a társadalomtudományok idejémtúlt, korlátolt érvényességű fogalmi keretek között tárgyalják. Az ökológiai komplexumban zajló rendszerfolyamatok egységes szemléletén alapuló kutatások feltárhatják az összefüggéseket erkölcsi fogalmaink, politikai berendezkedésünk, gazdálkodási és technológiai rendszereink, illetve lelki beállítódásaink között. A környezeti etika, politikai ökológia, ökológiai gazdaságtan, ökopszichológia, fenntartható vidékfejlesztés, környezet-menedzsment stb. elfogadása azonban nem véletlenül akadozik. Olyan magyarázó elvek létjogosultságának az elismeréséről van szó, amelyek nem csak az aktuális politikai gyakorlattal állnak ellentmondásban, hanem egyúttal a tudományos üzem jelenlegi működésével is összeférhetetlenek. Fenntarthatatlanná válik a transzdiszciplináris kérdésekre süket specializáció rendszere, egyetemeinken a szakbarbár-képzés, valamint a tudományos tevékenységet számos esetben üzleti jövedelmezőséggel összekapcsoló cinizmus.

Számon kell kérnünk továbbá az ökológiai tudatosság megalapozása és terjedése szempontjából nélkülözhetetlen kutató és képző tevékenység műhelyeinek hiányát, elsősorban egyetemeinken.

Javasoljuk, hogy a BA – Bsc képzés keretében minden felsőfokú képzés tanrendjén jelenjenek meg olyan kurzusok, amelyek – lehetőleg az adott szakterület jellegéhez alkalmazott tematikával – bevezetést nyújtanak és összefüggő képet adnak a globális ökológiai válság kihívásairól, az ezzel kapcsolatos tennivalókról, a fenntarthatóság fogalom- és problémarendszeréről, a globalizáció folyamatairól és következményeiről, a technológiai-gazdasági rendszerek működésével kapcsolatos környezeti kölcsönhatásokról.

Javasoljuk a multidiszciplináris képzési-kutatási együttműködés nyomasztó akadályainak lebontását egyetemeinken.

Javasoljuk az emberiség közös - kulturális és természeti – örökségének problematikáját a maga komplexitásában vizsgáló humánökológiai mesterszak akkreditációját a társadalomtudományi felsőoktatásban.

3.2. Közoktatás

A hazai közoktatás a környezeti nevelés tartalmában és módszereiben egyaránt igen értékes előzményeire építhet, a fő feladat a bevált minták, módszerek elterjesztése volna. Ez azonban nem történhet “erőből”, sem idegen testként az oktatáspolitikai és iskolai környezetben.

Az áttérés a “fenntarthatóság pedagógiája” szóhasználatra épp azt volna hivatott jelezni, hogy nem a “környezetről” kell ezentúl más értelemben gondolkodnunk, hanem az emberről. Ezért az ökológiai szemléletmód és tematika nem maradhat a természettudományi tárgyak belügye. Így a társadalomismeret, erkölcspedagógia, gazdasági ismeretek, művelődéstörténet, jogi képzések, vagy a művészetek területén is meg kellene jelenniük az új tartalmaknak és értékelveknék. De nem jelenhetnek meg – és ne is jelenjenek meg – addig, amíg a szemléletformálás letéteményesei, a pedagógusok, felnőttképzők nem sajátították el a szükséges tudnivalókat erre alkalmas képzések és továbbképzések keretében.

A fenntarthatóság azonban elsősorban mégsem tantervi és nem is tantárgyi kérdés. Kudarccra ítéli az elkötelezett pedagógusok minden igyekezetét, ha a tanuló látványos ellentmondást tapasztal az iskolai mindennapok ökológiája és a tananyag között. Hasonló “kettős nevelés” veszélyével fenyeget a felismert ellentmondás a fenntarthatóság elveit sugalmazó tanterv és a családi otthon illetve a tágabb társadalmi környezet környezetromboló, felelőtlen viselkedése között. Pedagógiai kutatásoknak kellene megalapoznia a követendő stratégiát, a siker azonban alapjában véve a tantestület és a családok fogadókészségén múlik. Ezért nemcsak a diákokat, hanem a képzésükben-nevelésükben résztvevő valamennyi szereplőt meg kell nyerni ügyünknek, ide értve az iskola gondnokát és a gyermekélelmezési vállalatot, és a helyi közösség egyéb szereplőit is.

A program hazai elnevezése „Fenntarthatóságra nevelés” vagy „Tanulás a fenntarthatóságért”. Pedagógiai tartalma az integrált rendszerszemlélet, kreatív és problémamegoldó gondolkodás, az együttműködés, a felelősségvállalás valamint a tantárgy- és tudományközi megközelítés kulcsszavakkal jellemezhető. Ezeknek az elvárásoknak a hazai közoktatás egésze elviekben többé-kevésbé, gyakorlatban azonban csak kompromisszumokkal képes megfelelni, elsősorban azért, mert a fenntarthatósággal kapcsolatos pedagógiai elvárások teljesítését a jelenlegi jellemző közoktatási gyakorlat nem támogatja.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy a környezeti nevelés fő színtere nem az iskola, hanem az emberi település és a természet. Elkötelezettséget csakis az élményszerű (pozitív és negatív) tapasztalat ébreszt, a társadalmi és természeti folyamatok közvetlen megfigyelése, illetve a részvétel a befolyásolásukra tett kísérletekben – a konyhakerttől a komposztgödörig, az üvegviszaváltótól a tájsebeszeti akciókig.

A javasolt tennivalók tehát magukban foglalják

- a “humán” képzési területek tantervébe illeszkedő ökológiai és “jelenismereti” témák befogadását,
- természettudományi tantárgycsoportokban a rendszergondolkodást az interdiszciplináris megközelítést fejlesztő modulok kidolgozását,
- az egyes tantárgyakba - nem feltétlen tudatosan - kódolt, a fenntarthatatlan folyamatokat eredményező megközelítések feltárását, módosítását ,
- a rendszer-szerű fejlesztés kiindulópontjaként a megfelelő képzési – továbbképzési formák indítását és a szükséges oktatási segédletek elkészítését,
- a fenntarthatóság pedagógiáját megalapozó kutatásokat,
- az iskolafalakon kívüli nevelési színterek hálózatának kiépítését (az erdei iskola szolgáltatásoktól a múzeumokig, a látogató központoktól a nomád táborhelyekig),
- az iskolák működtetésének ökológikus reformját, pl az egészséges, lehetőleg helyben és környezetkímélő ill. állatbarát módon előállított táplálék túlsúlyát a közétkeztetésben,
- a szakképzésben a közismereti tárgyak mellett szakma-specifikusan XXI. századi módon

például a szelíd technológiák, a környezetkímélő anyagfelhasználás vagy a hulladékminimalizálás és megfelelő ártalmatlanítás oktatását.

3.3.Közélet – média

Ne várjunk környezettudatos viselkedést olyan emberektől, akik munka- és szabadidejük túlnyomó részét az elektronikus távközlési hálózatok termináljaihoz kötve töltik, kora gyermekkoruktól a késő öregségig. Az informatika-függőség visszaszorítása a közoktatásban, a média-függőség a szabadidőben, a fizikai valóság emancipálása a virtuális világ ellenőrző befolyása alól mindennél fontosabb cél. Az elektronikus szórakoztatóipar, amelynek az internet csupán egy része, minden emberi tevékenységet a maga képére formál, hogy pótlólagos piacokhoz jusson. Minden kábítoszernél veszedelmesebb menekülést kínál a valóságból: egy túlnépesedett bolygó rohamosan degradálódó élővilágának, fenntarthatatlan társadalmi berendezkedésének, a városi és falusi élet egyre sivárabb színtereinek realitásából.

A médiapolitika terén a fenntarthatóság követelménye: kimenteni a felnövekvő nemzedéket a globális akárhol virtuális világából, a távközlési technika közvetítésével zajló érintkezések hálózatából. Visszaadni a Hely jelentőségét, a pillanat méltóságát, a Másik személyes jelenlétén alapuló kapcsolatok gazdagságát.

Ez azonban nem a médiapolitika, hanem a szociális és kulturális politika feladata. A médiumok kínálatának alternatívája ugyanis a szolidáris közösség, az értelmes munka, a testedzés, a könyv, az ígéretes jövő...

A szorosabb értelemben vett médiapolitika terén is akad bőven tennivaló. A televízió olyan üzlet, amely nézőket ad el a hirdetésiparnak. Fő bevételi forrása a kereskedelmi illetve politikai reklámban érdekeltek befizetése. Ezért roppant nehéz eredményt elérni a gátlástalan marketing-tevékenységgel szemben, ez azonban megkerülhetetlen. Amíg a média-reklám pazarló fogyasztásra csábít, s egy minden ízében fenntarthatatlan életforma mintáit sulykolja kicsiknek és nagyoknak, ablakon kidobott pénz, amit környezeti nevelésre fordítunk.

Javasoljuk mindennemű reklámtevékenység kitiltását a közszolgálati médiumokból, a kereskedelmi médiában pedig a környezetre és az emberi egészségre káros termékek, szolgáltatások reklámjának tilalmát; a reklámok száműzését a gyermekeknek és fiatalok számára szóló műsorok környezetéből – valamint – természetesen – az iskolákból. A gyógyászati szolgáltatások reklámját pedig körültekintő szabályozás korlátozza – a gyógyszerárakban is.

“Médiastatégiánk” tehát minden ponton túlmutat a médiumok közegén, s ez nem is lehet másképp. A huszonegyedik században a politikai gazdaságtan legfőbb – ha nem éppen egyedüli – tárgya a közfigyelem újraelosztása. Ebből az is egyenesen következik, hogy a társadalom veszélyérzetének és felelősségtudatának felkeltése szempontjából a távközlési hálózatoknak és a nagy műsorszóróknak óriási jelentősége van. Befolyásolásukat a szólás szabadsága nevében tiltják. Az egyéni véleménynyilvánítás szabadságának elvét azonban nem lehet minden további nélkül alkalmazni olyan műsorszórókra, melyeken keresztül emberek millióihoz jut el egy hír vagy vélemény. A médiumokban túlsúlyra jutó vélekedések ugyanis lényegesen nagyobb hatást gyakorolnak, mint a fizikai valóság tényei. A médiumokat monopolizáló nézetekkel szemben ráadásul esélyük sem lehet a “való világban” rekedt kritikusainak.

Ebből két dolog következik.

Egyrészt a tömegtájékoztató és tömegszórakoztató (a kettő ma már nem különül el) nagy médiumainak műsora felett a kultúrpolitika tényezőinek ellenőrző befolyással kell rendelkezniük, ami természetesen nem ölthet cenzurális jelleget. Javasoljuk, hogy ezt a szerepkört az állampolgári jogok, a kisebbségi jogok és a jövő nemzedékek jogainak védelmével megbízott országgyűlési

biztosok által delegált, és az OBH keretében működő állandó bizottság lássa el. Nem javasoljuk, sőt alkotmány sértőnek tartjuk a médiumokkal kapcsolatos irányító-ellenőrző jogok telepítését olyan testületekhez, amelyekbe a parlamenti pártok delegálnak tagokat, mivel ez ellentmond a hatalmi ágak elkülönítéséről szóló demokratikus alapelvnek.

Másrészt az erkölcsi és anyagi ösztönzés különféle eszközeivel el kell érni a fenntarthatósági tematika, az ökológiai értékrend és az időszzerű környezeti kérdések jelentőségüknek megfelelő kezelését a műsor- és hírvilágban. Javasoljuk, hogy a médiumoknak (műsorszóróknak, készítőknak és közvetítő rendszereknek) nyújtott minden kedvezmény, támogatás feltétele ez legyen, és az ebbeli teljesítmény játsszon döntő szerepet a csatornák és frekvenciák kiosztásánál is.

A média hatása mellett komoly befolyással bír viselkedésünkre, hogy milyen minták vesznek körül minket. Hiába tanuljuk, hogy egyénileg, egy-egy háztartásban mit tehetünk a környezetterhelés csökkentésére, ha azt tapasztaljuk, hogy a közintézményeket, nem ilyen szempontok szerint működtetik, vagy választják ki, esetleg építik. Ha árnyékolás helyett légkondicionáló berendezéseket telepítenek, ha az egyedi fűtésszabályozás az ablaknyitással történik, ha az épületeket rövid időre tervezik stb. De ugyanez igaz a működésbeli mintákra. Ha a közalkalmazottak, köztisztviselők nem érznek felelősséget a közvagyon hatékony felhasználásáért, beleértve saját munkavégzésük hatékonyságát, ha munkájukat a saját feladatuk lehatárolása esetleg hátrítása jellemi az együttműködéssel és a szolgáltatói attitűddel szemben, akkor az emberek többsége felmentve érzi magát saját felelős gondolkodása és cselekedete alól. Ezért javasoljuk a közintézmények fenntarthatósági szempontú feltérképezését, és átállítását. A folyamatos képzést és felkészítést a vezetők és alkalmazottak, és a jó példák tudatosítását a látogatók, ügyfelek számára.

3.4. Intézkedési javaslatok az államigazgatás számára

Az előző javaslatok megvalósításához szükséges, hogy azokat az állam által szakmailag és anyagilag is támogassa. Központi programjait, intézkedéseit mindig értékelje a fenntarthatóság szempontjából is, és csoportosítson humán és anyagi erőforrásokat is az alábbi intézkedésekre.

Szakmai és tárcaközi operatív bizottság felállítása és működtetése, egy koordináló szervezet létrehozása vagy felhatalmazása a fenntarthatóságot szolgáló oktatás összehangolására, segítésére, a Tanulás a Fenntarthatóságért Évtized hazai támogatására. Mivel az fenntarthatóság nem csak a környezeti nevelésről szól, fontos, hogy az OKM és a KvVM mellett minden tárca aktívan részt vegyen a tervezésben, irányításban. Kiemelten fontos a szociális, az egészségügyi és a mezőgazdasági tárca szerepe. Számos pozitív, spontán kezdeményezés működik szerte az országban. A felhatalmazott koordináló szervezet a korábbi környezeti nevelési, erdei iskolai együttműködés mintájára alapozva szorosan együttműködik a kormányzati, civil, kutatási és üzleti partnerekkel. Elsődleges feladata nem feltétlenül új projektek generálása, hanem a meglévő kezdeményezések rendszerbe foglalása, a szempontok képviselője az egyébként is tervezett, a szemléletet, hozzáállást nagymértékben befolyásoló programokban.

Ismeretterjesztés, széles körű, tudományosan megalapozott, könnyen hozzáférhető tájékoztatás és interaktív, kritikai ismeretszerzés, közösségi tanulás, közös tudatosságfejlesztés szükséges ahhoz, hogy a fenntarthatatlanság problémaköréről, a fenntarthatóság szempontjairól szóló országos párbeszéd, közös tervezés és cselekvés elkezdődhessen. A fenntartható életvitelt, szemléletet, bemutató példák, és a fenntarthatóság oktatásával, terjesztésével kapcsolatos magyar események, jó gyakorlatok, hírek, a releváns magyar és nemzetközi dokumentumok elérhetővé, közkinccsé tételét meg kell oldani. Amíg egy kritikus tömeg (kutatások szerint ez az érintettek 13 %-a) nem igényli aktívan, nem tesz lépéseket azért, hogy a fenntarthatóság feltételei megvalósuljanak Magyarországon, addig a jelenlegi fejlődési trendeken nehéz -, ha egyáltalán nem lehetetlen - változtatni.

Döntéshozók felkészítése, vezető-képzés, ezen belül az egyik kulcskérdés a köztisztviselők és közalkalmazottak képzése (szakvizsga felkészítés és egyedi szakmai továbbképzések keretében egyaránt). Többek között fel kell készülni arra, hogy a döntésekben, intézkedésekben megfelelő lehetőség legyen közérdekű adatokhoz való hozzáférés, és a döntési folyamatokban való részvétel jogának érvényesítésére. A holnap döntéshozóinak felkészítésében kulcsszerepe van a felsőoktatásnak, ezért el kell érni, hogy valamennyi felsőoktatásból kikerülő leendő értelmiségi tanulmányai során érdemben találkozzon a fenntarthatósághoz szükséges értékrenddel, tudástartalmakkal és készségfejlesztő módszerekkel.

Valamennyi pályázatban, fejlesztésben a fenntarthatósági alapelvek, szempontok következetes érvényesítése, ellenőrzése, a szempontok, indikátorok fejlesztése, hatásuk mérése. Országos és regionális pályázati alap létrehozása, vagy meglévő alap felhasználási céljának átdefiniálása úgy, hogy támogassa az fenntarthatóság tanulását segítő azon innovatív kezdeményezéseket, melyek később több helyen, akár nagyobb léptékben is adaptálhatók. (pld. szinergiára építő országos, térségi és helyi önkormányzati együttműködések, civilek átfogó, szemléletváltást célzó programjai.)

NFFT határozat: A Tanács a tájékoztatót a vitában felmerült módosítási javaslatokkal együtt elfogadta. A fenntartható fejlődés társadalmi tudatossága növelése érdekében kifejtendő tevékenysége alapjául a javaslati részben megfogalmazottakat iránymutatásul tekinti. A Tanács kezdeményezi a Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosánál, hogy az NFFT-vel a Hivatal közös Munkabizottságot hozzon létre és működtessen a fenntartható fejlődés társadalmi tudatossága növelése érdekében.

Budapest, 2009. március 9.